

Asia: VN/24081/2023-OM-49

## **Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi varmuusvankeuden käyttöön otosta ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämisestä**

### **Lausunnonantajan lausunto**

#### **Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään**

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) kiittää mahdollisuudesta tulla kuulluksi varmuusvankeuden käyttöönottoa ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämistä koskevassa asiassa (luonnos hallituksen esitykseksi). THL on antanut lausuntonsa asian käsittelyn edellisessä vaiheessa (arviomuistio) ja toimittanut pyynnöstä muun muassa tilastotietoa mielentilatutkimuksiin ja vaarallisuusarvioihin liittyen.

Voimassa olevan lainsäädännön mukainen yhdistelmärangaistus ja sitä edeltäneet seuraamukset ovat tarkoitettu vaarallisiksi arvioiduille rikoksenuusijoille (koko rangaistuksen vankilassa suorittaminen ja pakkolaitosrangaistus). Tavoitteena on ollut uusintarikollisuuden vähentäminen (HE 268/2016 vp, s.14). Hallituksen esityksen luonnoksessa ehdotetaan muutettavan tätä peruslähtökohtaa siten, että yhdistelmärangaistus olisi mahdollista tuomita myös ensikertalaiselle rikoksentehtäjälle.

Muutoksia ehdotetaan siitä huolimatta, että syyskuun loppuun 2025 mennessä on vapautunut alle 10 yhdistelmärangaistukseen tuomittua. Näin ollen yhdistelmärangaistuksen toimivuudesta on vasta vähän kokemuksia, eikä varsinaista seurantatutkimusta ole voitu toteuttaa. Perustuslakivaliokunnan mukaan rikosoikeudelliseen rangaistusjärjestelmään tehtävillä muutoksilla tulee kuitenkin olla muun muassa painava yhteiskunnallinen tarve (PeVL 10/2017 vp, s.3). Painavaa yhteiskunnallista tarvetta ei luonnoksessa suoraan esitetä, vaan tavoitteeksi esitetään yhteiskunnan suojaaminen vakavaan väkivaltaan syyllistyneiltä.

Suomen historiallista kriminaalipolitiikkaa vuosina 1880–2010 tutkittaessa on havaittu, että rangaistusjärjestelmän muutoksilla ei juuri ole ollut rikollisuuteen vaikutusta. Rangaistusjärjestelmän muutokset ovat näkyneet ennen kaikkea vankiluvuissa (Lappi-Seppälä, 2013). Toimivammat keinot

rikosten kokonaismäärän vähentämiseen löytyvät sosiaalipolitiikan ja rikostilanteiden sääntelyn puolelta (Lappi-Seppälä 2020). Sosiaalinen syrjäytyminen ja taloudelliset vaikeudet lisäävät riskiä syyllistyä rikokseen, joten pienituloisten aseman parantamista pidetään tehokkaana keinona ennaltaehkäistä rikollisuutta (Lehti, 2013; Vuorela, 2015).

Mielenterveyslain muutokset. THL pitää perusteltuna, että väkivaltariskiarvio erotetaan varsinaisesta mielentilatutkimuksesta. On tärkeää kohdentaa rajalliset oikeuspsykiatriset resurssit mahdollisimman tehokkaasti siten, että mielentilatutkimukseen määrätään vain ne henkilöt, joiden mielentilan selvittäminen on laissa säädetyn mukaisesti perusteltua. THL:n tilastotietojen mukaan ”tavallinen” mielentilatutkimus edellytyksineen tavoittaa paremmin psykiatrasta sairaalahoitoa ja kehitysvammaisten erityishuoltoa tarvitsevat kuin syyttäjän yhdistelmärangaistusvaatimuksen vuoksi tehtävä mielentilatutkimus + vaarallisuusarvio. Luonnoksessa esitetyt mielenterveyslain määräajat voivat tosin vaikuttaa oikeuspsykiatrian kokonaistutkimustilanteeseen. Koska ehdotetut määräajat koskisivat vain väkivaltariskiarvioita, ne jouduttaisiin käytännössä priorisoimaan varsinaisten mielentilatutkimuksien edelle, mikä puolestaan voi pidentää entisestään mielentilatutkimuksien jonoa.

Samalla olisi perusteltua myös lakisääteisesti varmistaa, että rikosrekisteriotiedot, tarvittavat terveystiedot ja muut rikosprosessiin liittyvät asiakirjat olisivat välittömästi THL:n käytössä tuomioistuimen väkivaltariskiarviota koskevan välituomion saavuttua, jotta tutkimussairaalalla ja THL:llä olisi tosiasiallinen mahdollisuus toimittaa väkivaltariskiarvio ja lausunto tuomioistuimelle säädetystä ajassa. Osaltaan tähän auttaa ehdotettu menettely, jossa väkivaltariskiarviot tehdään välituomion jälkeen (ehdotettu ROL 11:5a.3§, ehdotettu OK 17:37.3), jolloin esitutkinta ja syyteharkinta ovat valmiit.

Huomioiden ehdotetun rangaistuksen luonteen tahdosta riippumatta tapahtuva väkivaltariskiarviointi voi kliiniseen kokemukseen perustuen olla perustellumpaa tehdä vankilaoiloissa kuin sairaalassa. Väkivaltariskiarvion suorittaminen sairaalassa edellyttää tavanomaisia sairaalaolosuhteita turvatumia ja rajatumpia olosuhteita silloinkin, kun kyseessä on valtion mielisairaala. Tutkimuksien suorittamisesta kertyneen kokemuksen mukaan yhdistelmärangaistusta varten mielentilatutkimukseen ja vaarallisuusarvioon määrättyjen henkilöiden yhteistyökyky on varsin rajallinen liittyen heidän oikeudelliseen tilanteeseensa. He ovat tietoisia vaarallisuusarvioiden johtopäätösten tilastollisista tosiasioista, mikä usein johtaa näköalattomuuteen, jossa heillä ei ole kovin paljon hävittävää, ja joka lisää konfliktoitumisen riskiä suhteessa sekä henkilökuntaan että tutkimusosaston muihin tutkittaviin ja hoitopotilaisiin. Usein vaikeasti persoonallisuudeltaan poikkeava, mutta kognitiivisilta kyvyiltään hyvätasoinen tutkimukseen määrätty henkilö lisää myös riskiä sille, että osastolla hoitopotilaina olevat altistuvat aineelliselle ja muulle hyväksikäytölle.

Mikäli väkivaltariskiarvio tehdään ehdotetun mukaisesti sairaalassa, on perusteltua samalla kertaa selvittää myös tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon ja kehitysvammaisten erityishuollon tarve, esimerkiksi lisäämällä ehdotettuun mielenterveyslain 16 a §:ään viittaus mielenterveyslain 17 §:ään tai 3 lukuun (Mielentilatutkimukseen määrätyn mielentilan tutkiminen ja

hoito tahdosta riippumatta). Ensiarvoisen tärkeää olisi myös lisätä viittaus mielenterveysasetuksen (1247/1990) 3 §:n 2 momenttiin, jonka mukaan poliisi toimittaa ilmoituksen mielentilatutkimuksen paikasta ja alkamisajankohdasta mielen-tilatutkimukseen määrätylle syytetylle, joka ei ole vangittu.

Väkivaltariskin/vaarallisuuden arviointi ja ensikertalaiset. Vaarallisuuden arviointi rikosprosessissa ei ole uusi asia, sen epämääräisestä määritelmästä ja määrittelemättömyydestä on esitetty kritiikkiä. THL pitää sinänsä hyvänä, että määritelmää tarkennetaan. Samalla uuden sanoituksen myötä tulee aikaisempaa selvemmin esille se, että väkivaltariskiarviointi on nyky menetelmin ilmeisen epävarmaa. Kuten usea asiantuntija on todennut, on vaarallisuuden tai väkivaltariskin arviointi haastavaa; parhaimmilla mittareilla (mm. HCR-20v3, PCL-R) päästään teoreettisesti noin 70 %:n varmuuteen (Ahlgrén-Rimpiläinen ym, 2020, Tolvanen ym, 2021). Nykyiset käytettävissä olevat menetelmät voivat auttaa psykiatrisen hoidon suunnittelussa ja ennakoida lyhyen aikavälin tapahtumia (enintään 3–6 kk), mihin ne on lähtökohtaisesti kehitettykin. Pitkän aikavälin ennustamisessa ne ovat epätarkkoja, minkä vuoksi ne ovat tuomioistuimen nyt kaavailtuihin tarpeisiin epätarkoituksenmukaisia. Väkivaltariskiarvioihin ei tulisi nojata päätöksenteossa.

Yhdistelmärangaistuksen laajentaminen ensikertalaisiin ei ole ongelmatonta. Väkivaltariskiarvion luotettavuus kohderyhmässä, jossa ei ole todistetuista aikaisempia rikostuomiota, on entistäkin epävarmempaa, koska yksi keskeinen osoitus kohonneesta väkivaltariskistä puuttuu. Näin ollen väkivaltariskinarviosta voi muodostua entistäkin epäluotettavampi. Tämä asettaa arvioijat ja toisaalta myös arvioitavat henkilöt epäoikeudenmukaiseen tilanteeseen. Jos ensikertalaiset säädetään yhdistelmärangaistuksen piiriin, se olisi epäluotettavien menetelmien vuoksi perusteltua rajata siten, että yhdistelmärangaistus oli mahdollista vain, jos samalla kertaan tuomitaan toistuvista tai useista toisen henkeä, terveyttä, vapautta vastaan tehdyistä rikoksista, jotka ovat kokonaisarvioituna myös erittäin vakavia (ns. sarjamurhaajat ja terrorismirikokset).

Ylipäätään väkivaltariskin arviointia rikosoikeudellisessa seuraamusharkinnassa siten, että ennen seuraamuksen tuomitsemista tehdään tutkimus, jossa yritetään arvioida, millä todennäköisyydellä rikosentekijä syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen ei voida pitää oikeudenmukaisena ja tarkkarajaisena. Rikoslaisissa epävarmuutta lisätään vielä sillä, että tarkoituksena on etukäteen arvioida ajallisesti kohtaa, kun henkilö vapautuu (ehdotettu RL 2c:11 §). Tuoreen selvityksen perusteella yhdistelmärangaistusta ja koko rangaistuksen suorittamista vankilassa koskevien tuomioiden keskipituus oli 7 vuotta 4 kuukautta vuosina 2013–2023, vaihteluväli 3 vuodesta 15 vuoteen (Wallinmaa, 2025). On selvää, ettei väkivaltariskiä voi riittävällä luotettavuudella arvioida niin pitkän ajan päähän.

Seuraamuksen jälkeinen väkivaltariski riippuu muun muassa siitä, minkälaisia kuntouttavia toimenpiteitä vankilassa tehdään tuomiota seuraavina vuosina. Wattu IV-vankiväestötutkimuksen mukaan vangeilla on muun muassa autismikirjon häiriöitä ja mielenterveys- ja päihdehäiriöitä, jotka voivat osaltaan vaikuttaa poikkeavan ja rikoksiin johtavan käyttäytymisen taustalla. Olisikin tarpeellista kehittää vankeuden aikaista terveyden- ja sairaanhoitoa sekä kuntoutumismahdollisuuksia ja saada sitä kautta laskettua riskiä syyllistyä uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen vapautumisen jälkeen. Eli perustellumpana voidaan

pitää väkivaltariskiarvion tekemistä ennen varmuusvankeuteen määrittämistä, koska tulevaisuuteen suuntaava arviointi kohdistuu lyhyemmälle ajanjaksolle ja kyse on turvaamistoimenpiteestä. Toisaalta on epäselvää, millaisilla menetelmillä ja millaisiin seikkoihin perustuen varmuusvankeuden tarvetta yhdistelmärangaistusta suorittaville tullaan arvioimaan. Riskinä on, että arviossa painottuvat lyhytaikaiset ja aidon väkivaltariskin kannalta toissijaiset huomiot.

Nykyisessä jo valikoituneessa uusintarikollisia koskevassa yhdistelmärangaistuskohderyhmässä ei välttämättä ole oikeuspsykiatrian resurssinäkökulmasta perusteltua arvioida erillisinä sairaalatutkimuksina vaarallisuutta/väkivaltariskiä ollenkaan. Vuosina 2022–2024 THL on antanut 33 vaarallisuus- ja mielentilatutkimuslausuntoa ja arvioinut kaikki henkilöt ”erittäin vaarallisiksi”, minkä voidaan katsoa osoittavan, ettei nyky menetelmin kyseisessä kohderyhmässä pystytty erottelua ”vaarallinen-/ei vaarallinen” tekemään.

Näin ollen THL ehdottaa, että väkivaltariskinarvioinnista ennen yhdistelmärangaistukseen määrittämistä nykysoveltamisalalla luovutaan kokonaan, ja vaarallisuuden tai väkivaltariskin riittävänä osoituksena pidetään itse tekoa ja siitä ilmeneviä seikkoja sekä aikaisempaa rikollisuutta.

Ehdotetun sääntelyn osalta jää hieman epäselväksi, milloin ensikertalaisten kohdalla pitäisi vaatia yhdistelmärangaistusta eikä ”vain” määräaikaista vankeusseuraamusta. Vähintään 8 vuoden vankeus ja ilmeinen vaara syyllistyä uuteen rikollisuuteen on jokseenkin epämääräistä. Epämääräisyydestä voi seurata, että väkivaltariskiarvioita pyydetään ja siihen määrätään ”varmuuden vuoksi”. Mikään ei nyky lainsäädännössäkään estä määrittämisestä väkivaltariskiarvioon, vaikka lopulta yhdistelmärangaistukseen ei tuomittaisikaan. Oikeuspsykiatrian rajallisten resurssien vuoksi edellä mainittu mahdollinen toimintamalli ei ole kannatettavaa. Ilman selkää sääntelyä riskinä on, että yhdistelmärangaistuksen käyttöala laajenee liikaa, eikä siitä johtuvia seurauksia voida riittävästi ennakoita. Toisaalta voi myös olla liian sattumanvaraista ja ennakoimatonta, mihin tuomioon lopulta tuomitaan.

THL katsoo perustellummaksi kehittää jo olemassa olevia seuraamuksia ja erityisesti yhdistelmärangaistukseen kuuluvaa valvonta-aikaa sekä vankeuden jälkeistä aikaa kuin säätää kokonaan uudesta turvaamistoimenpiteestä tai laajentaa yhdistelmärangaistuksen soveltamisalaa. Tiedetään, että henkilön riski syyllistyä uuteen rikokseen on vapautumisvaiheessa ja välittömästi sitä seuraavina kuukausina suurimmillaan, samoin myös tuen tarve. Vapautumisen huolellisen suunnittelun ja valmistelun tarvetta ei voi liikaa korostaa. Seuraamusjärjestelmää koskevat muutokset tulisikin tehdä mahdollisimman hallitusti ja tutkittuun tietoon perustuen.

Alaikäiset. Huomionarvoista on, että yhdistelmärangaistukseen ei ole sen voimassaoloaikana tuomittu yhtään alle 18-vuotiasta rikoksentehtijää (Wallinmaa, 2025). Näin ollen myöskään alaikäistä koskevalle varmuusvankeudelle, joka voi ehdotuksen mukaan tulla tuomitukseksi yhdistelmärangaistuksen jälkeen, ei voida osoittaa painavaa yhteiskunnallista tarvetta. Vaikka kyse on alaikäisten osalta mitä ilmeisimmin lähinnä teoreettisesta tilanteesta, on taustalla oleva



